

**طراحی الگوی محیط‌شناسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران بر اساس آراء و نظرات مقام
معظم رهبری «مدظله‌العالی»**

حسین عصاریان نژاد^۱

محسن پورقلی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۰/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۸/۰۱

چکیده

تعقیب منافع امنیت ملی و پیگیری آرمان‌ها و اهداف اساسی از اولویت‌های واحدهای سیاسی است. این امر مستلزم ورود و حضور هدفمند و ماندگار در محیط ماورای مرزهای جغرافیایی است که از آن به‌عنوان «محیط امنیتی» یاد می‌شود. جمهوری اسلامی ایران نیز در تعقیب منافع امنیت ملی و تحقق بخشیدن به اهداف اساسی و آرمان‌های انقلاب اسلامی، ملزم به حضور هدفمند در محیط امنیتی منطقه و جهان است. ورود به محیط امنیتی بر اساس راهبرد امنیت ملی امکان‌پذیر است که آن نیز بر اساس داده‌های محیط‌شناسی قابل طراحی و تدوین است. همچنین، محیط‌شناسی امنیتی هر کشور بر اساس الگویی خاص و بومی آن باید باشد. از این رو، با عنایت به مفروض فوق، هدف اصلی این پژوهش عبارت از تدوین و ارائه الگوی بومی محیط‌شناسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران است. برای دستیابی به هدف این پژوهش، در فرایند گردآوری اطلاعات، از اسناد و مدارک علمی و از روش‌های کتابخانه‌ای و پیمایشی استفاده شده است. یافته‌ها و دستاورد این پژوهش، طراحی الگویی بومی مبتنی بر آراء و نظرات امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی» در حوزه محیط‌شناسی امنیتی است.

کلیدواژه: امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران، امنیت ملی در اسلام، مدیریت راهبردی، الگوی محیط‌شناسی امنیتی.

^۱ - عضو هیأت علمی دانشگاه عالی دفاع ملی h.assarian@sndu.ac.ir

^۲ - نویسنده مسئول و عضو هیأت علمی دانشکده عقیدتی سیاسی شهیدمحلای mohsenpurgholi@gmail.com

مقدمه

تأمین امنیت ملی، نیاز اساسی و اصلی‌ترین وظیفه دولت در قلمرو حاکمیتی آن، مفهومی محیط مدار است که پیاده سازی و پایدار کردن آن مستلزم شناخت محیط است و بدون آن، منافع امنیت ملی به اهداف خود نائل نخواهد شد (عصاریان نژاد، ۱۳۸۷: ۹۲). واحدهای سیاسی در تعقیب و نیل به آرمان‌ها، تعیین و تحصیل منافع امنیت ملی، تعقیب اهداف و اولویت‌های خود، قدرت ملی را بسیج کرده و آسیب‌ها، چالش‌ها و تهدیدات در محیط هدف را مدیریت می‌کنند (کرمی، ۱۳۸۰: ۷۰-۶۷). حفظ و استمرار امنیت ملی و تضمین منافع امنیت ملی در زمره حیاتی‌ترین و کلیدی‌ترین مسائل یک کشور قرار دارد، که "سند راهبرد امنیت ملی" دارای چنین کارکردی است. به همین دلیل بیشتر واحدهای سیاسی دنیا مدیریت منافع امنیتی خود را از طریق سند راهبرد امنیت ملی دنبال می‌کنند (عبداله خانی، ۱۳۸۹: ۴۰). به‌طور معمول، راهبرد امنیت ملی هر کشور بر اساس داده‌های حاصل از محیط، پایه‌ریزی، تدوین و طراحی می‌شود. بنابراین، شناخت محیط امنیتی مشروط به داشتن الگوی بومی است (شجاعی، ۱۳۸۶: ۱۷۵)؛ زیرا کپی برداری از الگوهای دیگر کشورها، فاقد کارکرد مطلوب می‌باشند. بنابراین، هر واحد سیاسی ناگزیر از طراحی الگوی بومی برای شناخت محیط امنیتی خود است.

بیان مسئله:

به جهت عدم طراحی الگوی علمی و تخصصی در محیط شناسی امنیتی در جمهوری اسلامی ایران چستی مبانی، اصول بنیادین، ابعاد، مؤلفه‌ها و الزامات اساسی در تشخیص محیط امنیتی در بوته ابهام باقی مانده است؛ از این رو، در فرایند طراحی الگوی محیط شناسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران این موارد می‌بایست مورد شناسایی و در تدوین الگو به‌عنوان کار پایه مورد ملاحظه قرار گیرند. همچنین، ضعف نگرش بومی به منافع امنیت ملی و برخی بی‌توجهی‌ها به سیاست‌های ابلاغی در حوزه دفاعی-امنیتی نیز در شناخت محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران در سطح برخی از کارگزاران اجرایی، سبب بروز مشکلات عدیده‌ای در ادراک و کنش‌های معطوف به منافع، اهداف و اولویت‌های امنیت ملی شده است. علاوه بر این، این مشکلات در حوزه شناخت آسیب‌ها، چالش‌ها، تهدیدات، قوت‌ها، ضعف‌ها و فرصت‌ها، در ادراک بازیگران عرصه محیط ملی نیز تأثیر منفی خود را نشان داده است (حسینی تاش، ۱۳۸۷: ۲۴۰-۲۳۱).

هرچند اصول بنیادین و چارچوب‌های طراحی الگوی محیط شناسی امنیتی در منابع بالادستی نظام جمهوری اسلامی ایران وجود دارد، اما کوشش علمی قابل قبولی برای استخراج و تدوین و تبدیل آن‌ها به نظامواره‌ای کارآمد در تشخیص و قابلیت جستجوی منافع امنیت ملی در محیط هدف،

مشاهده نمی‌شود. این مسئله علاوه بر این‌که ضریب خطا را در تشخیص و تصمیم‌گیری مدیران عالی‌رتبه در حوزه امنیت ملی افزایش داده، موجب فقر تئوریک در حوزه ادبیات بومی امنیت ملی نیز شده است.

جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان نظامی فعال، پویا و برخوردار از رسالت الهی و آرمان‌های جهان شمول، نیازمند تدوین الگوی بومی محیط‌شناسی امنیتی خود است تا در چارچوب آن، در سطوح ملی و فرا ملی به تعقیب منافع و اهداف امنیت ملی خود اقدام کند. در حال حاضر، چنین الگویی به‌طور مدون وجود ندارد. فقدان الگوی مکتوب و مدون بومی محیط‌شناسی امنیتی، موجب ضعف نگرش یکپارچه در شناخت محیط امنیتی گردیده است. از این رو، مسئله اصلی این پژوهش خلأ ناشی از وجود الگوی بومی و مدون محیط‌شناسی امنیتی در جمهوری اسلامی ایران است. این مسئله به سهم خود یکی از موانع تدوین راهبرد امنیت ملی و تعقیب اهداف و منافع امنیت ملی در محیط منطقه ای و بین‌المللی است. اهمیت و ضرورت پژوهش حاضر در دو بُعد نظری و کاربردی قابل‌طرح است که به‌اختصار توضیح داده می‌شوند.

اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت و ضرورت تحقیق حاضر، از دو بُعد قابل‌ملاحظه است:

اهمیت و ضرورت نظری: اهمیت نظری این پژوهش شامل موارد زیر است. الف) وجود الگوی بومی در محیط‌شناسی می‌تواند روش‌های تشخیص و ترسیم محیط امنیتی را با آموزه‌های اسلامی منطبق سازد؛ ب) ارائه الگوی بومی در محیط‌شناسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران به سهم خود موجب توسعه و تعمیق ادبیات علوم امنیتی شده و در مسیر نهضت نرم‌افزاری و تولید علم در حوزه مطالعات امنیت ملی گامی مؤثر است؛ ج) وجود الگویی مدون و بومی، به محیط‌شناسی امنیتی و ادبیات آن، انسجام علمی، هویت بومی و جامعیت کافی می‌بخشد.

اهمیت و ضرورت کاربردی: الف) وجود الگویی مدون و مکتوب در محیط‌شناسی امنیتی از لحاظ کارکردی می‌تواند میان نخبگان، وفاق و انسجام ادراکی و رفتاری ایجاد کند. در این صورت، بسیاری از مشکلات از سر راه سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری، اجرا و پیاده‌سازی راهبرد امنیت ملی برداشته شده، تشخیص و اجماع در مورد منافع و اهداف امنیت ملی بیش‌ازپیش سهل‌الوصول، اطمینان‌بخش و دست‌یافتنی خواهد بود؛ ب) ارائه الگوی بومی در تشخیص محیط امنیتی و تدوین راهبردهای امنیت ملی، امری مهم و ضروری است؛ ج) باوجود الگوی مدون در محیط‌شناسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران، امکان تشخیص محیط امنیتی بر اساس مبانی دینی، منافع و اهداف امنیت ملی فراهم می‌گردد.

اهداف: هدف اصلی این پژوهش، ارائه الگویی است که با استفاده از آن بتوان محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران را در سطوح منطقه ای و بین‌المللی ترسیم کرد. بنابراین، تدوین و ارائه الگوی محیط‌شناسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران، هدف اصلی این پژوهش است.

اهداف فرعی: الف) تبیین اصول و مبانی حاکم بر شناخت محیط امنیتی از نگاه منابع بنیادین انقلاب اسلامی (آراء و اندیشه‌های ولایت‌فقیه)؛ ب) تبیین ابعاد و مؤلفه‌های اصلی و فرعی مؤثر در شناخت محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران جهت نیل به الگوی محیط‌شناسی بومی؛ ج) تعیین جایگاه هریک از مؤلفه‌های محیط امنیتی و ارتباطات هریک از آن‌ها نسبت به یکدیگر در الگو؛ د) تبیین الزامات حاکم بر شناخت محیط امنیتی در نظام جمهوری اسلامی ایران.

سؤالات پژوهش: سؤال اصلی: الگوی محیط‌شناسی امنیتی در جمهوری اسلامی ایران کدام است؟ سؤالات فرعی: اصول و مبانی حاکم بر شناخت محیط امنیتی از نگاه منابع بنیادین انقلاب اسلامی (ولایت‌فقیه) کدام‌اند؟ ج) ابعاد و مؤلفه‌های مؤثر در زنجیره ترسیم محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران کدام‌اند؟ د) جایگاه هریک از مؤلفه‌های محیط امنیتی در الگو کجاست و ارتباطات هریک از آن‌ها باهم چگونه ترسیم می‌شود؟ ه) چه الزاماتی بر شناخت محیط امنیتی در جمهوری اسلامی ایران حاکم است؟

مفهوم شناسی

مفاهیم اصلی این پژوهش شامل الگو، محیط، محیط امنیتی و الگوی محیط‌شناسی است که به اختصار توضیح داده می‌شوند.

الگو: الگو تصویری است که از واقعیت‌ها و روابط موجود بین آن‌ها گرفته شده و نشانگر متغیرهای موجود، چگونگی ارتباط آن‌ها و نتایج حاصل از کنش آن‌هاست. به عبارت دیگر، الگوها نمونه ساده شده از واقعیت‌ها هستند که کمک می‌کنند تا هنگام طرح‌ریزی و تصمیم‌گیری، تمام عوامل و متغیرهای مؤثر و روابط آن‌ها مورد توجه قرار گیرد (دانش آشتیانی، ۱۳۶۲: ۴۵-۴۳).

محیط: محیط، مفهومی فضا و مکان محور است که دارای ابعاد عینی و مجازی، تابع تفسیر و تحلیل پدیده‌های مبتنی بر سه عنصر انسان، نیاز و نهاد که در قالب یک گستره جغرافیائی چندبعدی قابل تعریف، تحدید و تفسیر است (عصاریان نژاد، ۱۳۸۵: ۱۲۵).

محیط امنیتی: محیط امنیتی به محیطی جغرافیایی اطلاق می‌شود که در آن دو معیار «وابستگی متقابل امنیتی» و «الگوهای دوستی و دشمنی» همواره و با قوت موجود باشد. در محیط امنیتی، تعیین مرزهای محیط امنیتی از اهمیت بسزایی برخوردار است؛ زیرا مرزهای محیط امنیتی سرحدات شناسایی و تعیین اهداف مرجع و دارایی‌های کلیدی را مشخص می‌کند (عبداله خانی:

امنیت ملی: امنیت ملی عبارت از ایجاد شرایط مساعد ملی و بین‌المللی، جهت حفظ یا بسط ارزش‌های حیاتی ملی است (ماندل، ۱۳۸۷: ۴۱).

الگوی محیط‌شناسی امنیتی: سامانه‌ای نظری و بومی است که در آن اصول، ابعاد، مؤلفه‌ها، الزامات و فرایند حاکم بر شناخت محیط امنیتی به‌روشنی تعریف شده و با استفاده از آن، امکان سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، هدایت، سازمان‌دهی، هماهنگی و نظارت بر کلیه روندهای حاکم بر تعقیب منافع ملی در محیط امنیتی و روابط بین نهادهای مسئول در این حوزه، شفاف و قابل ترسیم بوده و به‌عنوان الگویی مؤثر در شناخت محیط امنیتی دارای کاربرد باشد.

ادبیات و مبانی نظری

شناخت مفهومی محیط، می‌تواند اولین گام در جهت محیط‌شناسی امنیتی باشد. حسن بیگی در تبیین چیستی محیط گفته، مقصود از محیط، همه پدیده‌های خارجی است که به‌صورت بالقوه یا واقعی بر جامعه موردتحقیق اثر می‌گذارند. محیط مجموعه عواملی است که اثر تعیین‌کننده بر هدف سیستم دارد ولی سیستم بر آن کنترل چندانی ندارد (حسن بیگی، ۱۳۹۰: ۲۴۰).

در باب پیشینه شناخت محیط، بررسی آثار و منابع موجود نشان می‌دهد، چیستی محیط و تأثیر آن بر حیات انسان از جمله مسائلی است که نخستین کوشش‌های فکری بشر را به خود معطوف کرده است. کارکردهای مختلف محیط به‌ویژه تأثیر محیط بر امنیت و بقا انسان از ادوار کهن، ذهن اندیشمندان و متفکران را به خود مشغول داشته است. هرودت مورخ یونانی که حدود قرن پنجم پیش از میلاد می‌زیسته، تأثیر محیط (جغرافیا) را بر سیاست در اثر مکتوب خود به نام «تاریخ نبردهای یونانیان و ایرانیان» بررسی کرده است (وثوقی و نیک خلق، ۱۳۸۶: ۱۶). بقراط نیز در قرن پنجم پیش از میلاد در رساله خود، به نام «آب‌وهوا و مکان» به مطالعه تأثیر محیط (در معنای جغرافیایی آن) بر حیات سیاسی انسان توجه کرده است. علاوه بر این، رویکرد و توجه به تأثیرگذاری محیط در زندگی بشر در مطالعات ارسطو، افلاطون، فارابی، ابن‌خلدون، ابوریحان بیرونی، ژان بَدن، منتسکیو و بسیاری دیگر از اندیشمندان و فلاسفه سیاسی مورد توجه قرار گرفته است. همچنین، در قرن بیست میلادی در حوزه‌های مختلف علوم انسانی از جمله جغرافیا، مدیریت راهبردی، فلسفه سیاسی، علوم نظامی، ژئوپلیتیک، مطالعات امنیتی و سایر شعب و

شاخه‌های علوم اجتماعی به‌طور جدی مطرح شده است (شمس دولت آبادی، ۱۳۸۹: ۵۹-۲۳). بررسی آثار مربوط به مطالعات محیطی در دوره‌های گذشته نشان می‌دهد که در ادراک و برداشت اندیشمندان از کارکرد محیط، جغرافیا محوری و مکان‌پایگی بر دیگر جنبه‌های آن غلبه داشته است. در دهه‌های پایانی قرن بیستم میلادی، وقوع تحولات سیاسی-امنیتی در سطوح ملی، منطقه‌ای و جهانی از یکسو و پیشرفت شتابان فناوری‌های نوین ارتباطات از سوی دیگر، توجه نظریه‌پردازان را به مطالعه و تبیین تأثیر متغیرهای غیر فیزیکی محیط به‌ویژه فضای مجازی بر امنیت معطوف کرد. با این حال، تعداد آثار مربوط به کارکردهای فرهنگی، سیاسی و امنیتی در مقایسه با مطالعات زیست محیطی و توجه به متغیرهای انضمامی محیط، بسیار اندک و ناچیز بوده است؛ به طوری که می‌توان گفت در این حوزه با فقر ادبیات و تحقیقات مواجه هستیم. اما تکوین ژئوپلیتیک به‌عنوان یکی از شاخه‌های رشته جغرافیا، عامل دیگری بود که فرصتی برای شناخت جنبه‌های انتزاعی و غیر فیزیکی محیط و کارکردهای آن در گستره مطالعات علوم اجتماعی فراهم کرد. همچنین، پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران در واپسین دهه‌های قرن بیست، سبب شد تا متغیرهای نرم و معنایی محیط در قالب مفاهیم نسبتاً جدیدی مانند قدرت نرم، تهدیدات نرم، نرم‌افزار گرایی و سخت‌افزار گرایی در کانون توجهات دانش پژوهان قرار گیرد.

مفهوم محیط امنیتی از دانش واژه‌های نوظهوری است که در دهه‌های اخیر، جای خود را در گستره مطالعات شاخه‌های مختلف علوم اجتماعی باز کرده است. محیط امنیتی، گستره‌ای از جغرافیاست که صحنه کنش و واکنش بازیگران سیاسی به‌ویژه دولت‌ها، در قالب همکاری، رقابت و رویارویی است. در این صحنه که خارج از قلمرو حاکمیتی و مرزهای سیاسی-جغرافیایی دولت‌ها قرار دارد، تعقیب منافع امنیت ملی و موضوع عمق دفاع راهبردی از محرک‌های عمده ورود و حضور بازیگران به محیط امنیتی محسوب می‌گردد. عبدالله خانی بدون نادیده گرفتن جنبه‌های مجازی و انتزاعی محیط و با در نظر گرفتن مؤلفه‌ها و متغیرهای عینی محیط، ضمن اشاره به جنبه جغرافیایی محیط امنیتی، دو معیار در محیط امنیتی را مطرح می‌کند که شامل وابستگی متقابل امنیتی و الگوهای دوستی و دشمنی است. وی همچنین، به اهمیت تعیین مرزهای محیط امنیتی تأکید دارد، زیرا به‌زعم وی مرزهای محیط امنیتی، سرحدات شناسایی و تعیین اهداف مرجع و دارایی‌های

کلیدی را مشخص می‌کند (عبداله خانی، ۱۳۸۶: ۳۳-۳۴).

پرسش اساسی این است که چگونه می‌توان محیط امنیتی را شناخت؟ با مطالعه ادبیات موجود به این جمع‌بندی می‌رسیم که محیط‌شناسی امنیتی به معنای عام کلمه، برآیندی از نیل به شناخت و تحلیل محیط در محورهای زیر است: الف) روش‌شناسی امنیت؛ ب) مدل امنیتی یا نظریه غالب امنیت در یک محیط مشخص مانند یک کشور یا یک منطقه. یکی از شیوه‌های سودمند و مؤثر برای نیل به شناخت محیط امنیتی، تحلیل نظریه امنیت به‌عنوان خرده نظریه در یک نظام سیاسی است (ره پیک، ۱۳۸۷: ۲۴۶-۲۳۸). از طریق تبیین مدل امنیتی در یک نظام سیاسی، می‌توان به علل، اسباب و چرایی و چیستی مواضع و رفتار یک واحد سیاسی در محیط امنیتی پی برد؛ ج) چگونگی سیاست‌گذاری در یک نظام سیاسی از جمله شناسایی فرایند سیاست‌گذاری امنیت ملی؛ د) مدل تصمیم‌گیری در حوزه امنیت ملی.

نظریه‌های مطرح در محیط‌شناسی امنیتی: در گستره آثار مربوط به محیط‌شناسی امنیتی به لحاظ نوپا بودن این حوزه، نظریه‌پردازی مرحله تکوینی خود را تجربه کرده و در آغاز راه خود قرار دارد. به همین دلیل، می‌توان گفت در مقایسه با دیگر حوزه‌های مطالعاتی که از قدمت و سابقه طولانی‌تری برخوردارند، نظریه‌های معدودی در این باب مطرح و ارائه شده است که به مهم‌ترین آن‌ها اشاره خواهد شد.

شپینگ تانگ برای نخستین بار در نقد رویکردهای نظری موجود نسبت به موضوع محیط امنیتی، نظریه «نظامواره ای محیط امنیتی» را مطرح کرد. وی محیط را به‌عنوان نظامواره ای در نظر گرفت که بر اساس آن، راه درک درست محیط امنیتی و تنظیم راهبرد - نه یک راهبرد قراردادی با شناسایی تهدیدها - بلکه به‌عنوان یک نظامواره، دربردارنده موضوعاتی فراتر از فرصت‌ها و تهدیدها، فراهم می‌گردد (شپینگ تانگ، ۲۰۰۴: ۱). از نظر وی مؤلفه‌های اصلی محیط امنیتی شامل موانع جغرافیایی، تعاملات واحدهای سیاسی در یک اکوسیستم طبیعی - سیاسی، ساختار نظام بین‌الملل و فناوری نظامی است.

رویکرد ارگانیک (اندامواره) به محیط امنیتی: این نگرش از سوی کسانی مانند فردریک راتزل در مقابل رویکرد ایستا پنداری محیط مطرح گردید. وی به‌عنوان نظریه‌پرداز ژئوپلیتیک، بر این ایده

پای فشرد که واحدهای سیاسی برخلاف تصور غالب، ایستا نبوده، بلکه همانند موجودات زنده در بستر زمان رشد کرده، محدودتر شده و یا دستخوش تغییرات ارگانیک می‌شوند (عزتی، ۱۳۸۴: ۹۹). دیگر ژئوپلیتیسین‌ها در این چهارچوب، ضمن تأکید بر ظهور و افول موضوعات مختلف مانند جنگ نرم، امنیت نرم، جنگ سایبری و غیره، محیط‌های امنیتی را به «محیط امنیتی در حال تکوین»، «محیط امنیتی تثبیت یافته»، «محیط امنیتی در حال تغییر فرم» و «محیط غیرامنیتی شده» طبقه‌بندی کرده‌اند.

نگرش چند عاملی به محیط امنیتی: در رویکرد تک عاملی، محیط امنیتی به‌مثابه پدیده‌های تک‌ساحتی و بسیط انگاشته می‌شود. به‌عنوان مثال، در رویکرد اثبات‌نگرایانه، محیط، پدیده‌ای است که به‌طور انحصاری از متغیرهای فیزیکی تشکیل شده است. به همین دلیل، در فرایند مطالعات محیطی، اعتبار و جایگاه‌چندانی به متغیرهای کیفی داده نشده است. طبق این نگرش، محیط امنیتی ماهیتی ترکیبی داشته و یک عامل نمی‌تواند به‌تنهایی نقش تعیین‌کنندگی در کارکرد آن داشته باشد. بنابراین، نسبت به شناسایی، توضیح و تبیین ابعاد، مؤلفه‌ها و نوع ارتباطات آن‌ها در لایه‌ها و شقوق مخلف محیط تأکید می‌شود. طبق این دیدگاه، محیط‌های امنیتی دارای ویژگی‌های تکثر، تنوع، در هم تنیدگی و پیچیدگی متغیرهای تأثیرگذار است (دویچ، ۱۳۵۷: ۲۱۳).

رویکرد رفتارگرایی در محیط‌شناسی امنیتی: در این رویکرد، به عوامل ذهنی-ادراکی در شناخت محیط امنیتی تأکید می‌شود. در چهارچوب نظریه رفتارگرایی، به‌زعم اسپرواتها، پاسخ آگاهانه افراد به محیط، از مجرای ادراکات آن‌ها صورت می‌گیرد. تصورات نادرست از محیط، در شکل‌گیری روحيات، تعیین اولویت‌ها، تصمیمات و اقدامات انسان تأثیر دارد. در این رویکرد، میان محیط واقعی و محیط ادراکی، تفاوت وجود دارد. دریافت‌های ذهنی افراد از محیط باید به‌عنوان یکی از متغیرهای تحلیل محیطی در نظر گرفته شود. نگرش رفتارگرایی به‌مثابه چهارچوب تحلیل محیطی به سه پدیده اشاره دارد که عبارتند از محیط ادراکی یا محیط روانی، کنش‌ها و اعمال افراد، گروه‌ها و سرانجام نتایج و پی‌آمدهای این اعمال علاوه بر این، در رویکرد رفتارگرایی سه مفهوم اساسی برای تحلیل وجود دارد که شامل محیط، واحدهای محصور در محیط و رابطه این واحدها با یکدیگر می‌باشند (اسپروا، ۱۹۶۵: ۷-۳).

رهیافت واقع‌گرایان در شناخت و تحلیل محیط امنیتی: طبق رهیافت واگرایی، واحدهای سیاسی در چهارچوب نظام بین‌المللی حاکم عمل می‌کنند. شرایط، مقتضیات و ترتیبات حاکم بر محیط بین‌المللی بر بازیگران دیکته و تحمیل می‌شود. بر این اساس، ترتیبات و نظام بین‌الملل عامل اصلی تکوین محیط امنیتی، به حساب می‌آید. از خصوصیات این رویکرد، نگرش چندعاملی و در نظر داشتن متغیرهای متعدد، آشکار و پنهان و ریزودرشت در تحلیل محیط امنیتی است که به‌عنوان عوامل تأثیرگذار در نظر گرفته می‌شوند. به باور هالستی اطلاعات دریافتی از محیط، سازنده برداشت و ادراکات سیاست‌گذاران در محیط امنیتی بوده و در تفسیر اطلاعات نیز ایستارها، ارزش‌ها، دکترین‌ها و تشبیهات نقش مؤثری دارند (هالستی، ۱۳۸۸: ۵۶۱-۵۶۰). هالستی در تحلیل عوامل تأثیرگذار بر محیط امنیتی به دودسته عمده از متغیرها اشاره می‌کند. دسته اول متغیرهای مربوط به محیط داخلی کشورهاست که شامل ساختار داخلی کشورها، نیازهای اجتماعی، خصوصیات ملی، بی‌ثباتی داخلی، نوع رژیم، اندازه کشور، سطح توسعه و افکار عمومی است. دسته دوم، شامل متغیرهای محیط خارجی تأثیرگذار بر محیط امنیتی است که در این چهارچوب، متغیرهایی مانند تأثیر ساختار نظام بین‌الملل و گرایش‌های موجود در آن و نیز تأثیر ارزش‌های سیستمی بر رفتار بازیگران در محیط امنیتی مطرح می‌باشند (هالستی، ۱۳۸۸: ۶۱۲-۶۱۱).

شناخت محیط امنیتی در رویکرد اسلامی: در برخی از آثار امنیت پژوهان مسلمان، از امنیت به‌عنوان فوری‌ترین، ابتدائی‌ترین و ضروری‌ترین نیاز انسان در سطوح مختلف توصیف شده است (لکزایی، ۱۳۸۹: ۶). اشارات روشنی در آیات قرآن کریم به امنیت شده است و در موارد متعددی در قرآن کریم این اشارات به چشم می‌خورند. با این که منابع اسلامی در بردارنده مباحث گسترده، عمیق و غنی در باب امنیت است، اما امنیت پژوهی در این حوزه، در آغاز راه خود قرار دارد. در آثار امام خمینی (رحمه‌الله علیه) مباحثی مانند فلسفه امنیت، فقه امنیت، اخلاق امنیت، نگاه عرفانی به امنیت، مدیریت مسائل امنیتی و مباحث امنیتی در قرآن پرداخته شده اما در هیچ یک از این آثار، فصل مستقلی به امنیت اختصاص نیافته است. با مروری بر مکتوبات و گفتارهای مقام معظم رهبری «مدظله‌العالی» نیز می‌توان دریافت که امنیت و مسائل مرتبط با آن در آراء و اندیشه‌های ایشان از اهمیت و جایگاه بالایی برخوردار است؛ اما باوجود این، تلاش‌های کافی برای استخراج و

مدون کردن آراء و اندیشه‌های ایشان در باب امنیت، صورت نگرفته است. کوشش‌های فکری در استخراج و تبیین الگوی امنیتی اسلام تحت عنوان «مکتب امنیتی متعالیه» در ابتدای راه خود قرار داشته و هنوز ابعاد مختلف این الگو به‌طور جامع تبیین و ارائه نشده است (لک زایی، ۱۳۸۹: ۲۷-۵). در گستره آثار و مباحث مربوط به امنیت در رویکرد اسلامی، از «محیط امنیتی» به‌عنوان «دارالامن اسلام» نام برده شده است. این مفهوم در شبکه مفهومی جامع مطالعات فقهی امنیت، جایگاه داشته و کم‌وبیش مورد توجه دانش‌پژوهان قرار دارد. باینکه این موضوع و مباحث مربوط به آن از پیشینه ای به قدمت تاریخ اسلام برخوردارند؛ اما بازشناسی و بازسازی و مدون کردن آن متناسب با شرایط، نیازها و مقتضیات امروز ضروری است.

در علوم اسلامی زمینه‌های مطالعات «دارالامن اسلام» توسط فلاسفه، فقیهان، متکلمین و مفسران به طور گسترده ای فراهم آمده که می‌توان در لابلای آثار عالمان دینی به زمینه‌های فلسفی، کلامی، اخلاقی و تفسیری دارالامن اسلام مراجعه کرد. آثار مربوط به فارابی، ابن سینا، ابن عامری، ملاصدرا، غزالی، علامه سیدمحمد حسین طباطبایی، شهید مطهری، حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیهم) و امام خامنه ای (مدظله‌العالی) دربردارنده مباحث مربوط به محیط امنیتی است؛ اما هنوز این آثار به‌صورت مدون و مستقل درنیامده‌اند. در میان این آثار، گفتارها و مکتوبات رهبر معظم انقلاب اسلامی، دربردارنده گزاره‌ها و مضامین مرتبط با محیط امنیتی است که به روش استنباطی قابل استخراج است. این محورها، شامل اهداف و نیازهای مورد تعقیب در محیط امنیتی، اصول کلیدی و مبنایی حاکم بر محیط امنیتی، سازه‌ها و کارکردهای مورد انتظار در محیط امنیتی، مباحث مربوط به مدیریت راهبردی محیط امنیتی (دربردارنده ویژگی‌ها و الزامات ترسیم چشم انداز، سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجراء و ارزیابی راهبردها) و تبیین منطق رفتار و کنش مناسب در محیط امنیتی می‌باشد. چارچوب نظری این تحقیق بر پایه شناخت‌شناسی محیط در گفتمان امام خامنه ای (مدظله‌العالی) بناشده است. شناخت محیط امنیتی در گفتمان امام خامنه ای (مدظله‌العالی) در سه بخش کلی قابل صورت‌بندی است. بخش نخست در بردارنده اصول و مبنایی شناخت محیط امنیتی است که شامل اصول فرا نظری و ارکان نظری شناخت و ترسیم محیط امنیتی است. بخش دوم دربردارنده ابعاد و مؤلفه‌های شناخت و ترسیم محیط امنیتی است و بخش

آخر متضمن الزامات حاکم بر شناخت و ترسیم محیط امنیتی است.

اوّل. اصول و مبانی شناخت محیط امنیتی: به جهت نقش تعیین کننده اصول و مبانی در شناخت محیط امنیتی، برای دستیابی به چارچوب نظری منسجم، در زیر، به یافته‌های حاصل از تفحص و جستجو در فرمایشات و مکتوبات رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) اشاره می‌شود. مطالعه دقیق فرمایشات رهبر معظم انقلاب در این مورد نشان دهنده برخی مقوله‌های مؤثر در شناخت و ترسیم محیط امنیتی است. این مقوله‌ها شامل اصول و مبانی حاکم بر محیط امنیتی، اهداف و نیازهای مورد تعقیب، نحوه مدیریت محیط امنیتی، شناسایی، برآورد و تحلیل فرصت‌ها و تهدیدات، تمرکز بر آرمان‌ها و اهداف، برخورداری از درک صحیح از منافع امنیت ملی مورد تعقیب، منطبق رفتاری و الگوی کنش بازیگران در محیط امنیتی، گفتمان مسلط در محیط امنیتی، مرزهای محیط امنیتی، امکان پیگیری اهداف و درنهایت، الزامات حاکم بر شناخت و ترسیم محیط امنیتی می‌باشند.

الف. اصول فرا نظری شناخت محیط امنیتی: شناخت محیط امنیتی بدون شناخت اصول فرا نظری حاکم بر آن کامل نمی‌شود. اصول فرا نظری و یا مبانی اندیشه‌ای و تفسیری محیط‌شناسی امنیتی از سه مؤلفه اساسی تشکیل می‌شود که شامل مبانی هستی‌شناسی، مبانی معرفت‌شناسی و مبانی روش‌شناسی است. این سه مؤلفه، شالوده و بنیان‌های فرا نظر شناخت محیط امنیتی را تشکیل می‌دهند. هر یک از این مؤلفه‌ها در بیانات و مکتوبات رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی» به لحاظ معنایی قابل استنباط و برداشت می‌باشند. در بخشی از گفتارهای امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی» نسبت به لزوم شناخت اصول و مبانی تأکید شده است؛ بدین لحاظ، اصول و مبانی، به‌عنوان یکی از ابعاد محیط‌شناسی امنیتی دارای اهمیت است.

ب. ارکان نظری امنیت در گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی): روی هم رفته نوع رویکرد به فلسفه، اهمیت، سطوح، ابعاد، مرجع، غایت و تهدیدات امنیتی در گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در شناخت، ترسیم و کارکرد محیط امنیتی و به‌عنوان یکی از ارکان شناخت محیط امنیتی از نقش تعیین‌کننده‌ای برخوردار است.

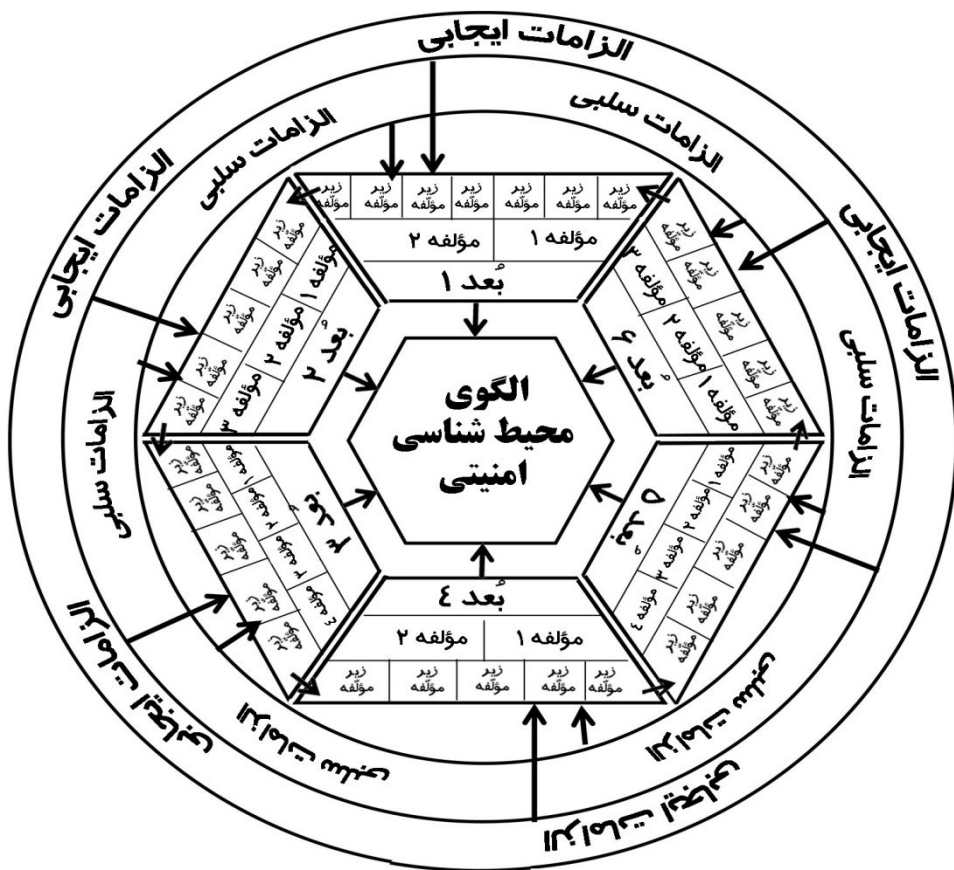
دوم. ابعاد، مؤلفه‌های اصلی و فرعی شناخت محیط امنیتی: شناخت محیط امنیتی در گفتمان امام خامنه ای (مدظله‌العالی) در این ابعاد امکان‌پذیر است: شناخت اهداف و نیازهای کلیدی مورد تعقیب در محیط امنیتی؛ نحوه مدیریت محیط امنیتی؛ ترسیم مدل محیط آرمانی و مطلوب؛ شناسایی، برآورد و تحلیل فرصت‌ها، تهدیدها و...؛ شناخت آرمان‌ها و ارزش‌های اساسی؛ شناخت آرمان‌ها و ارزش‌های اساسی؛ شناخت و تحلیل منافع امنیت ملی؛ شناسایی گفتمان مسلط در محیط امنیتی؛ مرزهای محیط امنیتی (محیط‌های مقابل)؛ امکان پیگیری و تحقق منافع امنیت ملی؛ رفتارها و کنش‌ها در محیط امنیتی؛ نهادها و کارکردهای مؤثر در محیط امنیتی. هر بُعدی در بر دارنده مؤلفه‌های اصلی و فرعی (زیر مؤلفه‌ها) است که شناسایی آن‌ها در فرایندی محیط‌شناسی امنیتی لازم و ضروری است.

سوم. الزامات شناخت و ترسیم محیط امنیتی: در بیانات رهبر معظم انقلاب به گزاره‌هایی برمی‌خوریم که از یک سو با محیط امنیتی مرتبط بوده و از سوی دیگر بیانگر بایدها و نبایدهای رفتاری در محیط فراملی می‌باشند. این گزاره‌ها از جنبه تجویزی و هنجاری برخوردارند که می‌توان آن‌ها را «الزامات و مقتضیات» محیط امنیتی نامید. الزامات، در این پژوهش می‌تواند به‌عنوان یکی از ابعاد مهم کلان کشور در حوزه‌های مرتبط با محیط منطقه ای، بین‌المللی و جهانی بیان گردیده، در ابعاد ایجابی و سلبی، متضمن نکات تجویزی و هنجاری می‌باشند که می‌توان از این گزاره‌ها، الزامات مرتبط با زنجیره شناخت محیط امنیتی را استنباط کرد. الزامات، در بُعد ایجابی همان بایدهای تحققی یک پدیده‌اند که از نقش علی (فاعلی) برخوردارند و گاهی از آن‌ها تحت عنوان علل زمینه ساز یا علل معده نیز نام برده می‌شود. در واقع، الزامات همان مقتضیات و موانع تحقق پدیده‌اند که در بردارنده بایدها و نبایدهای تحقق آن بوده و از نقش عاملیت و مانعیت برخوردارند. الزامات، دارای کارکرد تجویزی‌اند و لذا از جنبه‌های «ایجابی» و «سلبی» برخوردار می‌باشند. برخی از فرمایشات مقام معظم رهبری که با موضوعاتی مانند امنیت ملی، سیاست خارجی، دستگاه دیپلماسی، مسائل کلان کشور در حوزه‌های مرتبط با محیط منطقه ای، بین‌المللی و جهانی بیان گردیده، در ابعاد ایجابی و سلبی، متضمن نکات تجویزی و هنجاری می‌باشند که می‌توان از این گزاره‌ها، الزامات مرتبط با زنجیره شناخت محیط امنیتی را استنباط کرد.

در یک جمع‌بندی می‌توان گفت، در این پژوهش، یافته‌های حاصل از بررسی متون و منابع مربوط به محیط‌شناسی امنیتی، نشان می‌دهد، مکاتب امنیتی به اعتبار اصول فرا نظری و ارکان تحلیلی معطوف به امنیت اقتناع‌کننده نبوده و قابلیت تسری، تعمیم و ارزش کاربردی لازم را در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ندارند. داده‌های محیط‌شناسی امنیتی برآمده از الگوهای محیط‌شناسی دیگر کشورها نیز نمی‌تواند خلأ و نیاز موجود در حوزه محیط‌شناسی امنیتی را برطرف سازد. کوشش برای کپی‌برداری و یا با بومی‌سازی مدل‌های دیگر کشورها نیز نتایج قابل قبولی به لحاظ نظری و کاربردی به دنبال نخواهد داشت. بر اساس یافته‌های حاصل از بررسی و مطالعه ادبیات و مبانی نظری پژوهش، بنیان نظری محیط امنیتی، به لحاظ اتقان، جامعیت و اطمینان‌بخش بودن، فقط بر مبنای داده‌های منتج از قرآن کریم و سیره نظری و عملی ائمه معصومین (علیهم السلام) قابل شناخت و ترسیم است.

فقه امنیتی و نظریه امنیت در گفتمان ولایت‌فقیه (رویکرد فلسفی و کلامی به امنیت) آموزه‌های تئوریزه شده هماهنگ و منسجمی را به دست می‌دهند که از یک‌سو، در فرایند بررسی مقایسه‌ای، امکان تمایز یابی در سطح فرا نظری و ارکان تحلیلی امنیت در اسلام و دیگر مکاتب امنیتی را فراهم می‌سازد و از سوی دیگر، بهره‌گیری از داده‌های روش‌شناسی محیط امنیتی در دستیابی به چارچوبی منسجم، غنی و هماهنگ در محیط پژوهی امنیتی را میسر می‌سازد. مطالعه و بررسی گفتارها و مکتوبات رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت‌الله‌العظمی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مجموع، نشان‌دهنده وجود متغیرها و مؤلفه‌هایی است که امکان می‌دهد، با شکل‌بندی علمی، معنادار و هدفمند، چارچوب نظری منسجم و هماهنگی را به دست آوریم. این چارچوب، متشکل از اصول فرا نظری و ارکان تحلیلی خواهد بود که متضمن ابعاد شناخت و ترسیم محیط امنیتی و در بر دارنده مؤلفه‌ها، ارکان تحلیلی و الزامات شناخت و ترسیم محیط امنیتی باشند. این سازه‌ها که به وجود آورنده آموزه‌های تئوریزه شده مستنبط از بیانات و مکتوبات رهبر معظم انقلاب اسلامی است، به روش تحلیل گفتمان و به صورت مستند به دست آمده تا به عنوان چارچوب نظری در طراحی الگوی شناخت و ترسیم محیط امنیتی به کار گرفته شوند. مراجعه به آراء و اندیشه‌های امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) محتوای الگوی محیط‌شناسی امنیتی را

استنباط کرد. برای شکل دهی الگو می توان ابعاد، مؤلفه های اصلی و فرعی و الزامات حاکم بر شناخت و ترسیم محیط امنیتی را مبنای عمل قرارداد. بر اساس آنچه بیان شد، الگوی مفهومی حاصل از بررسی متون و چارچوب نظری مربوط به موضوع پژوهش در نمودار شماره (۱) نشان داده شده است.

مدل محیط شناسی امنیتی

نمودار شماره (۱) الگوی مفهومی محیط شناسی امنیتی

روش‌شناسی

چون در این پژوهش به دنبال ارائه الگوی بومی محیط‌شناسی امنیتی هستیم، بنابراین، تحقیق حاضر از نوع توسعه‌ای و کاربردی است. روش و ابزار گردآوری اطلاعات، در مرحله مطالعه کتابخانه‌ای، روش اسناد و مدارک علمی با ابزار فیش‌نویسی و در مرحله پیمایشی، از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش از دو بخش اسنادی (شامل اندیشه‌های امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی» و خبرگان (شامل نخبگان و خبرگان علمی و اجرایی در سطح امنیت ملی کشور) تشکیل شده است. حجم نمونه ۳۰ نفر است که با استفاده از روش نمونه‌گیری «هدفمند غیرنسبتی در دسترس»، انتخاب شده که حداقل دارای تجربه، علم و مهارت امنیتی با سابقه بیش از پانزده سال مدیریت در بخش‌های امنیت داخلی و امنیت بین‌الملل و برخی ویژگی‌های دیگر می‌باشند. برای اطمینان از روایی و پایایی پرسشنامه‌ها، از روش «روایی محتوا» استفاده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها با مراجعه به آراء و اندیشه‌های حضرت امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی» از روش نظریه‌پردازی مبنایی استفاده شد. همچنین، برای تحلیل داده‌های استخراج شده از پرسشنامه‌ها، نرم‌افزار SPSS به کار گرفته شد.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

چگونگی اجرای کدگذاری و اعتبار‌سنجی آن‌ها: ابتدا، با مبنای قرار دادن مباحث تخصصی روش‌شناسی محیط امنیتی، تعدادی کلیدواژه به‌عنوان محورهای جستجو در فرمایشات و مکتوبات امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی» تعیین شد. سپس با استفاده از نرم‌افزار مخصوص، در بیانات و مکتوبات رهبر معظم انقلاب اسلامی جستجو آغاز شد. دامنه جستجو دربرگیرنده مجموعه بیانات و مکتوبات ایشان از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۳ بود. در فرایند این جستجو، عبارات و پاراگراف‌هایی که با موضوع این پژوهش به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم مرتبط بودند، شناسایی و در یک مجموعه گردآوری شدند. در این مرحله، تعداد ۳۸۵ پاراگراف حاوی گزاره‌های مرتبط با موضوع امنیت، امنیت ملی، محیط امنیتی و سایر مفاهیم مرتبط با آن‌ها گردآوری شد. متن به‌دست‌آمده، بارها و بارها مورد بازخوانی قرار گرفت. در دستیابی به این پاراگراف‌ها از دو روش «لغت کاوی» و «معنا کاوی» استفاده شد. به این ترتیب، نمونه‌برداری نظری انجام شد. پس از پایان یافتن مرحله گردآوری داده‌ها، اطلاعات گردآوری شده، سازمان‌دهی و کدگذاری شد. متن به‌دست‌آمده چندین بار با دقت بازخوانی و مرور شد. سپس به‌صورت «سطر به سطر» و «پاراگراف به پاراگراف» دوباره بررسی شد. دست آورد این فرایند، اختصاص برجسب‌ها به جملات و پاراگراف‌های بررسی شده بود که آن را «مفهوم‌سازی» می‌نامند. در این مرحله، برای هر مفهوم، عددی به‌عنوان شناسه اختصاص یافت و از طریق این شناسه ربط معنایی مفاهیم، مقولات و مضامین به منبعی که از آن

استخراج شده بودند، مشخص گردید.

در مرحله «کدگذاری باز» تعداد ۱۸۶ مفهوم به دست آمد و در مرحله دوم، کدگذاری محوری انجام شد که طی آن، ۳۶ مقوله به دست آمد. با تعیین حوزه‌های کارکرد مقولات، مقدمات اعتبار سنجی مفاهیم و مقولات و سنجش میزان ارتباط آن‌ها باهم فراهم شد. عمل اعتبار سنجی، با طراحی، توزیع، جمع‌آوری و استخراج داده‌ها از پرسشنامه شماره یک انجام و با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل آماری به عمل آمد. بر اساس نتایج حاصل از تحلیل آماری داده‌ها، اعتبار و روایی ۳۶ مقوله توسط خبرگان پژوهش تأیید شد. در خصوص ارتباط و عملکرد مقوله‌ها با شش حوزه عملکردی محیط امنیتی به جهت کسب بالاترین امتیاز یعنی ۹۳/۳ و پایین‌ترین امتیاز قابل قبول کسب شده، یعنی ۵۸/۶ درصد، به عنوان عملکرد مثبت مورد ارزیابی قرار گرفت و به تأیید خبرگان نمونه آماری پژوهش رسید. سرانجام با انجام کدگذاری مرحله سوم (کدگذاری انتخابی) مقوله‌ها بر اساس الگوی پارادایمی روش نظریه مبنایی، یکپارچه‌سازی شد. نتیجه حاصل از این مرحله، دستیابی به ۲۲ مضمون بود. این مضامین در قالب پرسشنامه شماره دو به خبرگان نمونه آماری تحقیق عرضه شد که نتایج حاصل از تحلیل آماری داده‌های استخراج شده از پرسشنامه حاکی از تأیید روایی آن‌ها است.

یافته‌های پژوهشی

تحقیق حاضر به دنبال طراحی و ارائه الگوی محیط‌شناسی امنیتی است. در پاسخ به سؤالات پژوهش مبنی بر چیستی الگوی بومی محیط‌شناسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران، اصول و مبانی، ابعاد، مؤلفه‌ها، الزامات و جایگاه هر یک از آن‌ها در الگو، با بررسی متون و منابع مرتبط با موضوع تحقیق و مرور نظریه‌ها و رویکردهای مطرح در حوزه محیط‌شناسی امنیتی، بر اساس مبانی نظری و استفاده از روش نظریه مبنایی، با مراجعه به آراء و اندیشه‌های امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی» نتایج تحقیق به صورت الگویی مدون حاصل گردید. این الگو، فرایند شناخت محیط امنیتی را در شش بُعد که مشتمل بر ۲۲ مؤلفه است، شامل می‌شود. هر یک از ابعاد، به صورت فرایندی و بر اساس منطق نظام‌واره (سیستم) جای گذاری شد که به اختصار توضیح داده می‌شوند.

اهداف و نیازهای مورد تعقیب در محیط امنیتی (علل و ضرورت‌ها): بر اساس الگوی کدگذاری بصری در نظریه مبنایی، این بُعد را می‌توان «شرایط علی» نامید. شرایط علی، تبیین‌کننده علت و ضرورت حضور بازیگر در محیط امنیتی است. در این بُعد، سه مؤلفه به تبیین محیط امنیتی

اختصاص یافت که عبارتند از: الف) حضور جمهوری اسلامی ایران در محیط امنیتی ناشی از ضرورت و اهمیت معطوف به حفظ کیان، پیشبرد کارآمدی مرجع امنیت، زیرساخت‌ها و دارایی‌های کلیدی است. به جهت وجود پیوند میان مرجع امنیت، زیرساخت‌ها و دارایی‌های کلیدی، با ارزش‌های اساسی و بقاء یک ملت، این موضوع اولویت اول و کلیدی‌ترین هدف مورد تعقیب، عامل و محرک اصلی حضور فعال بازیگر در محیط امنیتی است؛ ب) معماری محیط امنیتی بر پایه احکام اسلام، مطابق فطرت و قائم به عدالت بوده و واجد ویژگی پایدار بودن و ماندگاری است. این محیط، بستری برای شکوفایی حیات طیبه است که در آن نفوس طیبه پرورش می‌یابند؛ ج) هدف‌های اساسی مورد تعقیب در محیط امنیتی، تغییرناپذیرند. نتیجه منطقی حاکمیت این ویژگی بر محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران، سازش‌ناپذیری و عدم اتحاد با کفار و مشرکین است.

اصول کلیدی شناخت محیط امنیتی (زمینه‌ها و الزامات): این بُعد که در بر بردارنده شش مؤلفه است، به «شرایط زمینه‌ای» تمرکز دارد. شرایط زمینه‌ای یا «شرایط زمینه‌اند» به تبیین امکانات و الزاماتی می‌پردازد که حضور بازیگر را در محیط امنیتی تسهیل، تقویت و بسط می‌دهد. این شرایط به اختصار توضیح داده می‌شوند.

مبانی فرانظری: مدیریت محیط امنیتی بر اساس سیاست‌ها و دکترین‌هایی صورت می‌گیرد که دارای ابتدای هستی‌شناسی توحیدی، معرفت‌شناسی ترکیبی و کاربردشناسی امنیتی منتج از اسلام ناب محمدی «صلّ الله علیه و آله و سلّم» است که عبارتند از:

الف- مبانی هستی‌شناسی: هستی‌شناسی حاکم بر محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران، مشتمل بر اصول مهم و زیربنایی مانند توحید، نبوت، معاد، عدل، امامت، کرامت و ارزش والای انسانی است.
ب- مبانی معرفت‌شناسی: موضوع اصلی معرفت‌شناسی، شناخت و درک انسان از عالم هستی است. معرفت‌شناسی، به موضوعاتی مانند مفهوم شناخت، امکان شناخت، ملاک و معیارهای شناخت (حقیقت) و غیره می‌پردازد. از نظر مکاتب و رویکردهای مختلف، ابزارهای شناخت متفاوت است. به طور کلی، منابع مهم شناخت در اسلام، شامل حواس (تجربه)، عقل، فطرت و وحی می‌باشند.

پ- کاربردشناسی امنیت: کاربردشناسی از منظر صاحب‌نظران حوزه امنیت، در درجه نخست به روش‌های فهم و درک پدیده‌ها، توجه و تمرکز دارد. در مراتب بعدی، در حوزه کاربردشناسی، مسائل مهمی مانند روش‌های انضمامی کردن مقولات انتزاعی برای شناخت و فهم درست بُعد معنایی (ساختار فضا) محیط قرار دارند. علاوه بر آن، موضوع کاربردشناسی به روش‌های تعقیب اهداف و تحقق بخشیدن آن‌ها نیز نظر دارد. روش‌های تعقیب و تحقق اهداف از مسائل محوری

در محیط‌شناسی امنیتی است. در این مورد می‌توان گفت، پیاده‌سازی دین اسلام و گسترش آن در جهان، از موضوعات کلیدی مطرح در محیط‌شناسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران است. همچنین، عینی‌سازی امنیت به‌طوری‌که در زندگی مردم محسوس باشد، از مسائل مهم و کلیدی در کاربردشناسی امنیت است. تفکیک اصول ثابت از روش‌ها و تاکتیک‌ها (امور متغیر) و تمیز آن دو، از اهم مسائل کاربردشناسی است. یکی دیگر از وجوه تمایز محیط‌شناسی امنیتی در جمهوری اسلامی ایران، تأکید بر «روش‌هاست». در این الگو، برخلاف نظام‌های لیبرال - دموکراسی، مارکسیستی، لائیک و غیره، استفاده از هر روشی برای نیل به اهداف، مجاز نیست. اگرچه در محیط امنیتی، کسب و حفظ قدرت از موضوعات مهم محسوب می‌شود؛ اما در جمهوری اسلامی ایران کسب و حفظ قدرت با وجود اهمیتی که دارد از هر راه، وسیله و روشی مجاز نیست. از دیگر مسائل مطرح در کاربردشناسی، موضوع سرشت و ماهیت انسان است. در مکاتب امنیتی و نظام‌های سیاسی، نوع نگاه به سرشت و ماهیت انسان و نوع تفسیر و برداشتی که از طبیعت انسان به عمل می‌آید، در مسایلی مانند امنیت، تهدید، روش‌ها و ابزارهای مقابله با تهدیدات و مستقر کردن امنیت در محیط ملی و فرا ملی نقش اساسی دارد. در الگوی محیط‌شناسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران، نوع نگاه نسبت به طبیعت انسان، الهام یافته از آموزه‌های اسلام است.

اصل متناظر بودن اصول انقلاب اسلامی و اصول حاکم بر محیط امنیتی: طبق این مؤلفه، اصول حاکم بر محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران، همان اصول انقلاب اسلامی است که عامل هویت‌دهنده به محیط امنیتی و متمایزکننده آن با محیط امنیتی دیگر کشورهاست. وجه مشخصه غالب محیط امنیتی جمهوری اسلامی پایداری و مقاومت برسر اصول اساسی است.

تفکیک‌ناپذیری عدالت و امنیت: تلازم عدالت و امنیت در منطق جمهوری اسلامی ایران، به همراه اصل مردم‌پایگی محیط امنیتی، موجب پایدارسازی امنیت می‌گردد. همچنین، در محیط امنیتی، چگونگی تعریف و تعیین هدف‌ها و منافع و نحوه تعقیب و پیگیری آن بر موازین و اصول بنیادین اسلام ناب محمدی «صلَّ اللهُ علیه و آله و سلَّم» استوار است. نکته دیگر این که، نه تنها در مورد این اهداف پنهان‌کاری صورت نمی‌گیرد، بلکه بر اعلام شفاف و صریح آن تأکید می‌شود.

سازه‌ها و کارکردهای مؤثر در محیط امنیتی (پدیدارها و مداخله‌گرها): این بُعد از شناخت محیط امنیتی، به «پدیده و شرایط مداخله‌گر» نظر دارد. در این الگو، پدیده بیانگر نوع منافع مورد تعقیب در محیط امنیتی و نوع کنشی است که در پیگیری و دستیابی به منافع تعیین‌شده صورت می‌پذیرد. همچنین، عنصر پدیده به نوع مدیریت و کنترل در محیط امنیتی دلالت دارد. شرایط مداخله‌گر یا میانجی نیز به شرایطی دلالت دارد که در روند مدیریت محیط امنیتی موجب سرعت

(پیشران‌ها) و یا رکود (بازدارنده‌ها و موانع) می‌شود. مداخله‌گرها تحت شرایط خاصی، نقش مانع را ایفا می‌کنند و در سطوح مختلف محیط امنیتی، قابل طبقه‌بندی هستند. در مورد بازدارنده‌ها در سطح منطقه و محیط پیرامونی، می‌توان به نقش آمریکا و دولت‌های اروپایی به‌عنوان بازدارنده در محیط امنیتی، اشاره کرد. و نیز، حضور و نفوذ ناامن‌ساز بازیگران فرامنطقه‌ای در محیط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران و جغرافیای جهان اسلام، تشنج آفرینی و رفتارهای تنش‌ساز و بی‌ثبات‌کننده برخی دولت‌ها در منطقه، در این راستا قابل ارزیابی است. این بازیگران، در ترتیبات و نظام امنیتی منطقه مداخله کرده و به ایران هراسی مبادرت می‌ورزند. علاوه بر این، وابستگی نهادهای منطقه‌ای به قدرت‌های متنفذ و عدم استقلال آن‌ها در تصمیم‌گیری و اجرای تصمیمات مستقل، عادلانه و بی‌طرفانه، سکوت و سازش‌کاری خیانت‌آمیز برخی دولت‌ها و ملت‌های منطقه در مقابل مداخله‌ها و سلطه‌گری غربی‌ها، از عوامل بازدارنده (موانع) می‌باشند. در این محیط می‌توان به طرح امنیتی مردم پایه و بومی و نیز ثروت سرشار منطقه، موقعیت ژئوپلیتیک مناطق جغرافیایی جهان اسلام و عامل جمعیت به‌عنوان پیشران‌ها اشاره کرد.

برخی از مهم‌ترین بازدارنده‌ها در سطح بین‌المللی شامل مواردی مانند، نظم ناعادلانه حاکم بر ترتیبات جهانی، آناشسیسم حاکم بر بستر محیط بین‌المللی، تقابل‌گرایی نظام سلطه جهانی، باارزش‌های الهی، مانع‌تراشی استکبار جهانی از تعقیب و تحقق آرمان‌ها و اهداف انقلاب اسلامی، بی‌تفاوتی و عدم واکنش مؤثر دولت‌ها و سران کشورها در مقابل تجاوزات و تهدیدات نسبت به ملت‌های مستضعف و آزادیخواه و مواضع خصمانه اروپا نسبت به جمهوری اسلامی ایران می‌باشند.

ایجاد ساختارها و تعریف کارکردهای مؤثر در محیط امنیتی، حائز اهمیت و مورد تأکید است. نیروهای مسلح، وزارتخانه‌ها به‌ویژه وزارت امور خارجه، نهادهایی مانند شورای عالی امنیت ملی، شورای تأمین استان‌ها، بسیج و سازمان‌های مردم‌نهاد و... کارگزاران محیط امنیتی هستند. تأمین منافع امنیت ملی و دستیابی به اهداف تعریف‌شده در محیط امنیتی به کارکرد مؤثر این نهادها بستگی دارد. ویژگی لازم برای این نهادها شامل فراست، ابتکار عمل، پرکاری، دقت، اعتقاد راسخ به هدف، فعال بودن، وظیفه‌مداری و تکلیف‌محوری، تقیّد به اصول و آرمان‌ها، برخورداری از ایمان، اقتدار و هوشیاری است.

بیکربندی و ایجاد نهادهای کارگزار در محیط امنیتی، در سطوح منطقه و جهان اسلام امری الزامی است. این سازه‌ها شامل تشکیل نیروهای پاسدار صلح‌ویژه کشورهای مسلمان، تأسیس نهاد بین‌المللی اسلامی برای صیانت از امنیت مسلمانان، تأسیس مرکز بین‌الممالک اسلامی و بین‌الدول اسلامی، ایجاد مجمع بین‌الملل اسلامی برای به هم پیوستن مسلمانان و یکپارچه‌سازی آن‌ها، ایجاد

نهادی برای تقویت مشترکات و همگرایی در میان کشورهای مسلمان، تأسیس پارلمان بین‌المجالس کشورهای مسلمان، ایجاد بازار مشترک اسلامی، تأسیس دیوان داورى بین‌المللى اسلامى، عضویت دائمى نماینده ۵۷ کشور مسلمان در شورای امنیت سازمان ملل و تأسیس شورای حقوق بشر اسلامى است. نحوه مدیریت محیط امنیتی (هدایت‌ها و راهبردها): این بُعد در بردارنده چهار مؤلفه، است که عبارت از ترسیم چشم‌انداز، سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجراء و ارزیابی است که به اختصار اشاره خواهند شد.

الف- ترسیم چشم‌انداز در افق محیط امنیتی به معنی ترسیم محیط مطلوب است که بر اساس آن، راهبرد تدوین می‌شود و برنامه‌ریزی‌ها و اجراء برای پیاده‌سازی آن صورت می‌گیرد. محیط امنیتی مطلوب در چشم‌انداز آینده با نتیجه‌هایی مانند شکوفاسازی اندیشه‌ها و عقول بشر، فعال‌تر، خلاق‌تر و آفریننده‌تر شدن عقول بشر شناخته می‌شود. در این محیط امنیتی، ملت‌ها با یکدیگر نمی‌جنگند، دست‌های جنگ‌افروز از راه‌اندازی جنگ‌های منطقه‌ای و جهانی کوتاه‌اند و در سطح عالم، صلح و امنیت کامل حاکم است. تمام تلاش‌ها در حوزه مدیریت راهبردی، برای ایجاد چنین محیطی فعال هستند.

ب - در مرحله سیاست‌گذاری، تحوّل گرایی و تکامل‌پذیری مورد تأکید است. در این رویکرد، سیاست‌گذاری در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران یک امر متطور و در حال تحوّل دائمی است که به معنی ملاحظه همه ظرفیت‌ها، قابلیت‌ها و استعدادهای دورن کشور است. اساس سیاست‌گذاری، متناظر با دوپایه اصلی نظام جمهوری اسلامی ایران یعنی بر «مردم‌پایگی» و «اسلام محوری» استوار است.

ج - مبنا و اساس تصمیم‌گیری در مدیریت راهبردی محیط امنیتی، عقیده و تکلیف الهی است. تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری در مسائل گوناگون محیط امنیتی در سطوح منطقه و جهان، با نگاه جامع و کلان صورت می‌گیرد. در تصمیم‌گیری‌ها، همه ظرفیت‌ها، قابلیت‌ها و استعدادهای کشور مورد ملاحظه بوده و معطوف به نیازهای امروز و فردای کشور است. در تصمیم‌گیری، از الگوی بومی استفاده می‌شود و از کپی‌برداری از مدل‌های تصمیم‌گیری دیگر کشورها پرهیز می‌گردد. همچنین، در طراحی مدل‌های تصمیم‌گیری بومی به متغیرهایی مانند اعتقادات اسلامی، شرایط تاریخی، مقتضیات جغرافیایی، اوضاع سرزمینی، وضع ملت، آداب و رسوم، فرهنگ، میراث ملی و ... به‌عنوان چهارچوب مدل‌سازی توجه می‌شود.

د - برنامه‌ریزی در محیط امنیتی به‌صورت علمی، بر اساس اسناد بالادستی، اهداف و سیاست‌های کلان مورد تعقیب نظام جمهوری اسلامی ایران و منطبق بر ویژگی‌های جغرافیایی، تاریخی و

فرهنگی محیط هدف بوده و امکانات، ظرفیت‌ها، توانایی‌ها و زمینه‌های محیط هدف، مورد ملاحظه قرار می‌گیرد. برنامه‌ریزی نمی‌تواند تک‌بعدی و صرفاً متمرکز بر بُعد اقتصادی محیط باشد، بلکه چندبعدی بودن آن به معنای ملاحظه تمام ابعاد، لازم است. علاوه بر آن، برنامه‌ریزی باید معطوف به عمل، مؤثر، فراگیر و جامع باشد. همچنین، برنامه‌ریزی باید به‌طور مستمر مورد بازنگری قرار گرفته و به‌روز شود. بنابراین، انطباق‌پذیری با تغییرات مداوم محیطی در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، یک الزام است.

ه - در بخش اجرای راهبردها و ارزیابی آن‌ها، ملاک و معیار اصلی، اصول اساسی انقلاب اسلامی است. در این الگو، روش‌ها مهم‌اند. حکمت در روش‌های تعقیب و پیگیری اهداف، یک اصل تغییرناپذیر است. خطوط اصلی در شیوه‌ها رفتاری در همه ابعاد، نشأت گرفته از اسلام بوده و پایبندی کامل به دین خدا و اعتقاد به خداوند، از مظاهر اصلی محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران است. طبق منطق جمهوری اسلامی ایران، در تعقیب اهداف و پیاده‌سازی سیاست‌ها، ارزش‌ها باید در روش‌ها دیده شوند. تاکتیک‌ها و روش‌ها، تابع قواعد اجتهاد بوده و یافتن روش‌ها و تاکتیک‌های نو، به مجتهد متخصص سپرده می‌شود. روش‌های پیگیری اهداف و پیاده‌سازی سیاست‌ها در چهارچوب اصول، اهداف و ارزش‌ها، متناسب با تغییرات محیطی و اوضاع و احوال مختلف، تغییر می‌یابند. در این الگو، اهداف، غیرقابل تجدیدنظر بوده، و از ارزش‌ها نمی‌توان عدول کرد. منطق رفتاری و کنش مناسب در محیط امنیتی (اجرا و کنش‌ها): در این بُعد، شش مؤلفه تبیین‌کننده منطق رفتاری در محیط امنیتی است که به‌طور خلاصه توضیح داده می‌شوند.

الف - مشروع سازی: خطوط و محورهای اصلی مشروع سازی شامل: یک) اصرار بر اقامه دین و پیاده‌سازی احکام و دستورات اسلام؛ دو) هنجارها و قوانین؛ سه) مردم‌پایگی؛ چهار) اصل عدم اضرار به غیر؛ می‌باشند. عقلانی سازی حضور، به معنی حضور مزیت‌ساز و برخوردار کردن محیط هدف از مزایا و امتیازاتی مانند دانش، فناوری، مهارت و به‌طور کلی توانمندسازی و تأمین نیازها در محیط هدف است. همچنین، پذیرش قواعد منطقی حضور در ورای مرزها، اقتضاء دارد که از طریق حضور فعال و سازنده و عضویت در نهادها و مجامع بین‌المللی، کنوانسیون‌ها و پیمان‌های بین‌المللی هم‌راستا با اصول و ارزش‌های اسلامی در تأمین و صیانت از حقوق و امنیت انسان‌ها اهتمام بورزیم.

ب - تحکیم و تقویت پایه‌های ماندگاری: تحکیم و تقویت پایه‌های ماندگاری در لایه‌های نرم، نیمه سخت و سخت محیط امنیتی که دربردارنده ابعاد مختلف محیطی، ساختار فضا (هنجارها و قوانین، فرهنگ، بُعد اجتماعی، سیاست، اقتصاد و غیره) است. واقعیت‌گرایی در این الگو مورد تأکید است؛ زیرا واقعیت‌گرایی در این گزاره ناظر بر درک درست واقعی‌های محیطی، پرهیز از

ذهنیت‌گرایی محض در عین تقید به ارزش‌های اساسی است.

ج- کیفی سازی و چندجانبه سازی شیوه حضور: این بُعد مشتمل بر سه مؤلفه «کیفی سازی حضور»، «چندجانبه سازی حضور» و «برخورداری از قابلیت تغییر کارکردها و فازها» در محیط امنیتی است که به اختصار به آن‌ها اشاره می‌شود.

ردیف	مؤلفه‌ها	شرح
۱	کیفی سازی حضور	کیفی سازی حضور به استفاده از روش‌ها و ابزارهای نرم در پیگیری اهداف و پیاده‌سازی سیاست‌ها اشاره دارد
۲	چندجانبه سازی حضور	چندجانبه سازی شیوه حضور به معنی توجه بازیگر به ابعاد و لایه‌های مختلف محیط امنیتی است.
۳	برخورداری از قابلیت تغییر کارکردها و فازها	یعنی بازیگر با بروز تغییرات شدید در محیط، متناسب با شرایط جدید، تغییر وضعیت داده و از فاز امنیتی وارد فاز غیرامنیتی (فاز قدرت) شود؛ همچنین، برخورداری از قابلیت برگشت‌پذیری به وضعیت اول، لازمه ماندگاری در محیط امنیتی است.

یک. کیفی سازی حضور: کیفی سازی حضور به استفاده از روش‌ها و ابزارهای نرم در پیگیری اهداف و پیاده‌سازی سیاست‌ها اشاره دارد. نرم‌افزار گرایي به‌عنوان شیوه غالب در محیط امنیتی، از مظاهر الگوی محیط‌شناسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران است که از مکتب امنیتی اسلام منتج می‌گردد. برخی از مهم‌ترین الزامات کیفی ساز حضور در محیط امنیتی شامل موارد زیر است: **اول)** پیگیری و در اولویت قراردادن پیاده سازی تعالیم اسلام با در نظر داشتن مقتضیات آن و معماری محیط امنیتی بر پایه معنویت، اخلاق، کرامت، فضیلت و محبت؛ **دوم)** مدیریت ادراک و احساس ملت‌ها در شناخت چیستی و ماهیت تهدیدات و فرصت‌ها؛ **سوم)** استفاده از بیان صحیح حقایق به ملت‌ها؛ **چهارم)** تبیین روان و آسان تعالیم اسلام به مردم؛ **پنجم)** بسیج افکار به‌عنوان شیوه غالب رفتاری در محیط امنیتی هدف؛ **ششم)** تأمین امنیت حتی برای فاسق، کافر و تأمین امنیت مخالفان (غیر محارب) نظام؛ **هفتم)** برخورداری از قدرت معنوی و نرم به‌عنوان پشتوانه کیفی سازی حضور در محیط امنیتی؛ **هشتم)** حضور در محیط امنیتی اگر با استفاده از ابزارها و روش‌های نرم صورت پذیرد به کیفی سازی حضور که سبب نهادمندی، پایداری و دوام در حضور می‌گردد، خواهد انجامید؛ **نهم)** عینی سازی امنیت اسلامی و محسوس کردن آن در حیات جمعی محیط هدف؛ **دهم)** ترسیم چشم‌انداز محیط امنیتی در افق آینده؛ **یازدهم)** تمرکز بر نقاط مرجع مشترک و برجسته‌سازی آن مانند دین مشترک، مذهب مشترک، زبان، آداب و رسوم، سبک زندگی، ریشه تاریخی، تمدن و فرهنگ مشترک، علایق و منافع اقتصادی مشترک، منافع امنیتی مشترک، اشتراک

قومی و نژادی، مجاورت سرزمینی، آزادی، حقوق شهروندی، حقوق بشر، کرامت انسان و مانند آن؛ **دوازدهم**) الگوسازی رفتاری و اسوه پروری به عنوان الزامات کیفی سازی حضور در محیط امنیتی؛ **سیزدهم**) ماهیت منافع و علایق مورد تعقیب بازیگران در محیط امنیتی می تواند یکی دیگر از عوامل مؤثر کیفیت سازی حضور در محیط امنیتی باشد. همچنین، وجود منافع، علایق و اهداف مشترک چندجانبه و طرفینی بین چند بازیگر در کیفیت سازی و در نتیجه در پایدارسازی حضور و ماندگاری در محیط امنیتی مؤثر است؛ **چهاردهم**) گفتمان سازی؛ به عنوان شیوه غالب و الگوی رفتاری جمهوری اسلامی ایران در محیط امنیتی است.

دو- چندجانبه سازی شیوه حضور در محیط امنیتی: چندجانبه سازی شیوه حضور به معنی توجه بازیگر به ابعاد و لایه های مختلف محیط امنیتی است. تنوع فعالیت بازیگر در محیط امنیتی و پرداختن به ابعاد فرهنگی، اجتماعی، علمی- فناوری، سیاسی، اقتصادی، زیست محیطی، دفاعی و غیره سبب چندجانبه سازی حضور می گردد. برای چندجانبه سازی در محیط امنیتی محورهای ذیل می تواند مؤثر باشد.

اول، تعقیب امنیت همه جانبه در تمام ابعاد و سطوح؛ **دوم،** ارائه مزیت ها و جذابیت های اسلام به ملت های مخاطب در ابعاد اعتقادی- فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و رفاهی، زیست محیطی، دفاعی، علمی و فناوری؛ **سوم،** حمایت از مظلومان و مستضعفان؛ **چهارم،** تأمین امنیت برای همه انسان ها حتی غیرمسلمانان، کافران، فاسقان و مخالفان (غیرمحراب) و تعلق داشتن امنیت به همه.

سه- قابلیت تغییر کارکردها در محیط امنیتی: یعنی بازیگر با بروز تغییرات شدید در محیط، متناسب با شرایط جدید، تغییر وضعیت داده و از فاز امنیتی وارد فاز غیرامنیتی (فاز قدرت) شود؛ همچنین، برخورداری از قابلیت برگشت پذیری به وضعیت اول، لازمه ماندگاری در محیط امنیتی است. قابلیت تغییر وضعیت از قبض محوری به بسط محوری و بلعکس، نشان دهنده توان تغییر کارکرد بازیگر در محیط امنیتی است. قدرت مانور و تغییر فاز بازیگر در لایه های اقتصادی، فرهنگی، فناوری، دانش، دفاعی و نظامی، نشانگر قابلیت تغییر کارکرد بازیگر در محیط امنیتی است.

د- اسوه پروری: گزاره اسوه پروری و خود شبیه سازی هدف در محیط امنیتی، نشان دهنده قابلیت بازتولید و توانایی تکثیر الگوهای مورد نظر بازیگر در محیط امنیتی است. در این مورد می توان به تکوین حزب الله در لبنان، انصار الله در یمن، شیوه های مدیریت بحران در سوریه و عراق با الهام از جمهوری اسلامی ایران در مدیریت و کنترل بحران ها، اشاره کرد که نمونه ای از موفقیت های

جمهوری اسلامی ایران در محیط پیرامونی است.

هـ- طراحی و تعقیب روندها در محیط امنیتی بر اساس اصول، اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی: طراحی و تعقیب روندها در محیط امنیتی بر اساس اصول، اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی از مؤلفه‌های شناخت محیط امنیتی است. انسانی بودن فلسفه حضور در محیط امنیتی، یکی از ویژگی‌ها و وجوه تمایز جمهوری اسلامی ایران با سایر نظام‌هاست. فرایند سازی، یکی از مؤلفه‌های دکترین نظام جمهوری اسلامی ایران در محیط امنیتی است. در این الگو، فرایند سازی و جریان سازی سالم و سازنده انقلابی، ظلم‌ستیز و رهایی‌بخش، روش غالب محسوب می‌شود. در دست داشتن ابتکار عمل، اعمال مدیریت و کنترل بر فرایند محیطی، جزو این دکترین است. پایه‌ها و اساس فرایند سازی، آگاهی بخشی، بیداری، بصیرت دادن و افشاگری اهداف پنهان و سیاست‌های قدرت‌های استکباری است. همچنین، در خصوص فرایند سازی، روش‌های منحصربه‌فرد و بدیع مورد توجه است که نظایر آن را در هیچ‌یک از مکاتب امنیتی و نظام‌های سیاسی نمی‌توان ملاحظه کرد. این روش‌ها، شامل دعوت و تبیین منطقی، بیان صحیح حقایق، تبیین روان و آسان تعالیم اسلام به مخاطبین، بارورسازی عمومی از طریق ایجاد گفتمان مسلط و مدیریت ادراک و افکار عمومی در جهت فهم درست حقایق، بسیج افکار، مخاطب قرارداد دل‌ها و مواجه‌شدن با افکار، روشنگری، آگاه‌سازی و بصیرت‌افزایی می‌باشند.

و- پیوسته سازی منافع امنیت ملی، عزت و اقتدار و منافع محیط هدف: ایجاد تلازم و پیوند بین منافع امنیت ملی بازیگر و منافع محیط هدف که مستلزم برخورداری از ماهیت و فلسفه انسانی حضور در محیط امنیتی است.

امکان تعقیب و تحقق منافع امنیت ملی (کنترل پیامدها و تصحیح): این بُعد به «پیامد» حضور بازیگر در محیط امنیتی هدف تمرکز دارد که عبارت از نتایج و دستاوردهای حاصل از برنامه‌ریزی و اقدام است. در این بُعد، پیشبرد منافع امنیت ملی، به‌عنوان یک مؤلفه مهم تلقی می‌گردد. پیشبرد منافع امنیت ملی متناسب با سرعت و پیچیدگی تحولات محیطی و سناریوهای رقیب در سطوح مختلف محیطی به برآیند و خروجی الگو اشاره دارد. دستیابی به مقاصد و اهداف در محیط امنیتی به معنی رضایت ناشی از موفقیت نسبی بازیگر به خاطر توفیق در حضور، نفوذ و ماندگاری در محیط امنیتی هدف است که در ادبیات محیط‌شناسی امنیتی از آن به‌عنوان فراهم شدن امکان تعقیب و تحقق «منافع امنیتی» نام‌برده می‌شود.

الزامات حاکم بر محیط امنیتی: الزامات ایجابی و سلبی محیط امنیتی شامل موارد زیر می‌باشند: (۱) اجماع و اتفاق‌نخبگان بر سر اصول و مبانی؛ (۲) تفکیک اصول از فروع؛ (۳) وضعیت‌شناسی و

برآورد راهبردی؛ ۴) اعلام صریح اهداف کلان نظام؛ ۵) تعیین اولویت‌ها؛ ۶) شناخت عناصر و ارزش‌های محیطی؛ ۷) رصد کردن و پایش محیط امنیتی؛ ۸) توجه به اهداف مرجع (زیرساخت‌ها و دارایی‌های کلیدی)؛ ۹) تمرکز بر عمق راهبردی نظام؛ ۱۰) تفکیک دولت‌ها از ملت‌ها؛ ۱۱) حضور پر تحرک، فعال و پرنشاط در محیط امنیتی؛ ۱۲) برخورداری از دیسپلین قوی؛ ۱۳) نفی استراتژی انزوا طلبی؛ ۱۴) نفی ظلم و مقابله با ظالم؛ ۱۵) استکبار ستیزی و نفی سلطه‌گری؛ ۱۶) نفی نظم ناعادلانه و یک‌جانبه‌گرایی؛ ۱۷) پرهیز از دشمن‌تراشی و تأکید بر دفاع فعال؛ ۱۸) پرهیز از اثبات خود با نفی دیگران.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

هدف این مقاله طراحی الگوی محیط‌شناسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران است. شناخت محیط امنیتی مسئله‌ای مهم، ضروری، پیچیده و حساس است؛ زیرا بر اساس داده‌های حاصل از محیط‌شناسی امنیتی است که راهبردهای امنیت ملی تدوین و طراحی می‌شوند. به همین دلیل، برای شناخت محیط امنیتی نیاز به «الگو» است و به‌طور معمول، در این مورد، از میان سه گزینه قابل انتخاب، یعنی کپی‌برداری، بومی‌سازی الگوهای دیگر کشورها و یا طراحی الگوی بومی، انتخاب یک گزینه امکان‌پذیر است. در پژوهش حاضر، با تکیه بر داده‌های تحقیق، کپی‌برداری و یا بومی‌سازی مدل‌های محیط‌شناسی دیگر کشورها، انتخاب‌های راهگشا و مطلوبی تشخیص داده نشد؛ چون باور بر این است که هر کشوری باید بر اساس اصول، مبانی، ویژگی‌ها و مقتضیات مورد ملاحظه، الگوی بومی خود را طراحی کند. در پاسخ به سؤال این پژوهش مبنی بر چیستی الگو در حوزه شناخت محیط امنیتی و رسیدن به ابعاد، مؤلفه‌ها و الزامات یک الگوی بومی، با استفاده از اصول و مبانی نظری و بهره‌گیری از روش نظریه‌مبنایی به تحلیل محتوا در گفتمان رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت‌الله‌العظمی امام خامنه‌ای «مدظله‌العالی» استفاده شد. دست‌آورد این کوشش فکری، تعیین ابعاد، مؤلفه‌ها و الزامات محیط‌شناسی امنیتی و تعیین ترتیب و ترتب هریک از آن‌ها در یک سامانه، برای رسیدن به الگوی بومی بر اساس گفتمان ولایت‌فقیه است.

بر اساس یافته‌های پژوهش در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش مبنی بر چیستی الگوی محیط‌شناسی امنیتی جمهوری اسلامی ایران، باید گفت، محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران بر اساس الگویی قابل شناخت و ترسیم است که اولاً بومی است؛ دوّم این‌که الگویی فرایندی است؛ سوّم این‌که

مبتنی بر اصول فرا نظری مأخوذ از قرآن است؛ این اصول و ارکان، مؤلفه‌ها و الزامات در دستگاه فقه امنیتی شیعه و مکتب امنیتی مبتنی بر گفتمان ولایت فقیه تئوریزه و سیستماتیک شده و از قابلیت کاربردی برخوردار می‌باشند. در پاسخ به سؤال فرعی اول، مبنی بر چیستی اصول و مبانی حاکم بر شناخت محیط امنیتی از نگاه منابع بنیادین انقلاب اسلامی (ولایت فقیه)، یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش گویای این است که اصول و مبانی فرا نظری و ارکان تحلیلی محیط امنیتی در این الگو برگرفته از آموزه‌های اسلام و متناظر با اصول انقلاب اسلامی است. در پاسخ به سؤال فرعی دوم، در مورد ابعاد و مؤلفه‌های مؤثر در زنجیره ترسیم و شناخت محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران، نتایج به دست آمده گویای این است که الگوی به دست آمده در بردارنده شش بُعد و ۲۲ مؤلفه است که در فرایند تشریح الگو، هریک از آن‌ها اشاره شد. در مورد چگونگی ترسیم جایگاه هریک از مؤلفه‌ها می‌توان گفت، در مجموع، در مدل طراحی شده هریک از ابعاد و مؤلفه‌های مربوط به آن‌ها در یک سیکل فرایندی مبتنی بر منطق سیستمی یا نظامواره ترسیم و جای گذاری شده که دارای ترتیب و ترتب معنی‌دار و هدفمند نسبت به هم می‌باشند. در پاسخ به چیستی الزامات حاکم بر محیط‌شناسی امنیتی در جمهوری اسلامی ایران همان‌گونه که در تبیین الگو اشاره شد، در مجموع هیچ‌ده مورد به‌عنوان الزامات ایجابی و سلبی از گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) استنباط گردیده است.

نویسنده: مصطفی رضا علیزاده (گرایش: مکتب‌شناسی)

مؤلفه: پیشبرد کارآمدی مرجع امنیت، زیرساخت‌ها و داری‌های کلیدی به‌عنوان هدف مورد تعقیب در محیط امنیتی، امن سازی بستر حیات طبیعی و تحقق امنیت دین پایه در محیط امنیتی به‌عنوان اهداف کلیدی مورد تعقیب.

تغییرناپذیر: نمودن هدف‌های اساسی مورد تعقیب در محیط امنیتی چه با در برابر سازش و همکاری با کفار و مشرکین.

مؤلفه: امکان تعقیب و تحقق منافع امنیت ملی (کنترل پیمانده و تسخیر)

نقد: توجه به تمامی گزینه‌ها و ملاحظات ابتدایی و مبانی در محیط امنیتی، پیشبرد منافع امنیت ملی در محیط مناسب با سرعت و پیچیدگی تحولات و ستادبوم‌های رفیع و تحریف در محیط ملی، منطقه ای و فرامنطقه‌ای.

نویسنده: مصطفی رضا علیزاده (گرایش: مکتب‌شناسی)

مؤلفه: ابتنای سیاست‌ها و دکترین‌های حاکم بر مدیریت محیط امنیتی بر هستی‌شناسی کاربردی، معرفت‌شناسی ترکیبی و کاربردشناسی امنیتی، پایداری و مقاومت بر اصول انقلاب اسلامی در محیط امنیتی، اصراع بر تفکیک‌ناپذیری عدالت و امنیت در مدیریت محیط امنیتی، ترویج اصل مردم نهادی محیط امنیتی، تمرکز بر اصول و قواعد تعقیب اهداف محیط امنیتی بر آموزه‌های اسلام ناب محمدی (صلوات‌الله‌علیه).

نقد: اعلام شفاف و صریح اهداف کلان و اساسی نظام سیاسی در محیط امنیتی.

نقد: تمرکز بر ابتنای یا پیشبرد منافع امنیت ملی در محیط امنیتی، شکیب و تقویت در اختیار، ماندگاری در لایه‌های محیط امنیتی با کنجبار بازیگری و روانشناسی، کنج چندجانبه شناسایی، حضور و برخورداری از تابانیت کارکردی در محیط امنیتی، تسوی برتری و حضور بی‌رقابتی در محیط امنیتی، طرازی و تعقیب در محیط امنیتی بر اساس اصول، اهداف و راهبردهای انقلاب اسلامی، پتانسیل کنش‌ها در پیروان منافع امنیت ملی بر زمین، صورت‌انقذار و تدبیر.

اصول و قواعد: اعلام اهداف کلان مورد تعقیب

اهداف و منافع: امنیت ملی

مؤلفه: تعریف و برپا سازی نهادهای کارگزار امنیت و کارکردهای مؤثر در محیط امنیتی.

نویسنده: مصطفی رضا علیزاده (گرایش: مکتب‌شناسی)

مؤلفه: فراتر از تک‌عامل، بر کاری، رفت و افتخار رایج به هدف، قنالم و غلبه مدار و تکلیف معصور، شید به اصول و آرمان‌ها، قنارت، مؤت، رحمت.

نقد: ترسیم چشمانداز آینده و برنامه‌ریزی مطلوب و مرجع در لای محیط امنیتی، تسخیر گراسی و جامعیت در مصورت محیط امنیتی در حوزه‌های سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی عملکرد در محیط امنیتی، طرازی و پیداسازی نه‌فیات عمومی در نظام محیط امنیتی بر سطح منطقه، جهاد و نه‌فاندای مردم پایه در سطح بین‌المللی، تلازم و پیوریت سازی امنیت ملی کشور و امنیت محیطی برنامری.

منابع

- امام خامنه ای (مدظله العالی)، مجموعه بیانات و دیدارهای مقام معظم رهبری، سایت رهبری.
- حسن بیگی، ابراهیم، (۱۳۹۰)، مدیریت راهبردی، چاپ اول، تهران، انتشارات داغا و سمت.
- حسینی تاش، سید علی، (۱۳۸۷)، مؤلفه‌های محیطی در سیاست‌گذاری امنیت ملی (گفتگوی علمی)، ماهنامه نگرش راهبردی، سال نهم، شماره ۹۹.
- خلیلی شورینی، سیاوش (۱۳۸۹)، روش‌های پژوهش آمیخته (باتأکید بر بومی‌سازی)، تهران، انتشارات یادواره کتاب، چاپ اول.
- دانش آشتیانی، محمدمباقر، (۱۳۸۸)، الگوی طرح‌ریزی راهبردی (راهبردهای دفاعی - امنیتی)، جلد ۱، چاپ اول، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- دویچ، کارل، (۱۳۷۵)، نظریه‌های روابط بین الملل، جلد اول، ترجمه وحید بزرگی، تهران.
- ره پیک، سیامک، (۱۳۸۷)، نظریه امنیت در جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- شمس دولت آبادی، (۱۳۸۹)، راهبردها و علایق ژئوپلیتیک، چاپ اول، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- عبدالله خانی، علی (۱۳۸۶)، تهدیدات امنیت ملی (شناخت و روش)، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، چاپ اول.
- عصاریان نژاد، حسین و حمیدرضا نادی (تابستان ۱۳۸۹)، درآمدی بر شناخت و تحلیل محیط امنیتی، فصلنامه مطالعات دفاعی - استراتژیک، سال دهم، شماره ۴۰.
- عصاریان نژاد، حسین و علیرضا ترقی، (۱۳۸۷)، بعد شناسی محیط امنیتی، ماهنامه نگرش راهبردی، سال نهم، شماره ۹۱.
- عصاریان نژاد، (۱۳۸۷) حسین، بعد شناسی محیطی امنیت، ماهنامه نگرش راهبردی، سال نهم، شماره ۹۱ خرداد.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی، بازنگری سال ۱۳۶۸.
- کرمی، (بهار ۱۳۸۰) جهانگیر، تأثیر محیط امنیتی منطقه ای بر سیاست‌های دفاعی دولت‌ها، مجله سیاست دفاعی، شماره ۳۴.
- ماندل، رابرت (۱۳۸۷)، چهره متغیر امنیت ملی، تهران، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی،

چاپ سوّم.

- مصاحبه با دکتر شجاعی (استاد دانشگاه)، (۱۳۸۶) محیط در حوزه مدیریت راهبردی، گفتگوی علمی، ماهنامه نگرش راهبردی، سال هشتم، شماره ۸۳ و ۸۴، مهر و آبان ۱۳۸۶.
- مصاحبه با دکتر شجاعی (استاد دانشگاه)، (۱۳۸۶) محیط در حوزه مدیریت راهبردی، گفتگوی علمی، ماهنامه نگرش راهبردی، سال هشتم، شماره ۸۳ و ۸۴، مهر و آبان ۱۳۸۶.
- هالستی، کی. جی، (۱۳۸۸)، مبانی تحلیل سیاست بین الملل، ترجمه بهرام مستقیم و مسعود طارم سری، چاپ ششم، تهران، انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
- وثوقی، منصور و علی اکبر نیک خلق، (۱۳۸۶)، مبانی جامعه شناسی، چاپ نوزدهم، تهران، انتشارات بهینه.

- A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy, Approved by the General Secretariat of the Council of the European Union.
- A Security Strategy for Germany, Resolution of the CDU/ CSU Parliamentary Group From May6, 2008, Presented at the CDU/ CSU Security Conference Berlin, May7 2008.
- A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy, Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty October2010.
- Harold and Margaret Sprout' The Ecological Perspective on Human Affairs; With Special Reference to International Politics (Princeton: Princeton University Press' 1965)
- Russia's, National Security Strategy to 2020. Approved By Decree of the President of The Russian Federation, 12 May 2009, No.537.
- Shiping Tang,Asystemic Theory of the security Environment,The Journal of Strategic Studies, Vol.27, No.1, March 2004, pp.1 – 34.

